

A halálbüntetésről keresztyén szemmel

Augustinus, Luther és Kálvin írásai alapján

SEBŐK JÁNOS¹

Absztrakt

Tanulmányomban az igazságszolgáltatás egyik kényes pontját, a halálbüntetés intézményét vettem vizsgálat alá keresztyén szemszögből. Bár Magyarországon, mint a legtöbb európai országban már eltörölték a kivégzéseket, de a politikai retorikában gyakorta hallhatunk érveket annak esetleges visszaállítására, vagy éppen az eltörlés védelmére. Írásomban a halálbüntetés témáját egyfajta egyháztörténeti kontextusba helyeztem. A reformáció két legnagyobb ágának képviselői, Luther és Kálvin rendszeresen hivatkoznak Augustinusra teológiai, társadalompolitikai kérdésekben; ebből kiindulva az általam vizsgált kérdéskört hármójuk írásai alapján elemeztem. Megkíséreltem az egyháztörténet e három nagy alakjának látásmódját oly módon egymás mellé helyezni, hogy az a 21. századi keresztyének számára is iránymutató lehessen.

Kulcsszavak: halálbüntetés, Augustinus, Luther, Kálvin, egyháztörténet

1. Bevezetés

A halálbüntetés kérdése mind a mai napig nagyon kényes téma az emberiség számára. Hazánkban 1988-ban hajtották végre az utolsó kivégzést, majd 1990-ben alkotmányellenesnek ítélték és megszüntették a halálbüntetés intézményét. Mégsem mondhatjuk, hogy számunkra már elavult, nem aktuális dologról van szó, ugyanis időről-időre különböző médiafelületeken vagy akár

1. Sebők János (sebjan112@gmail.com) az EHE doktorandusza, a Magyar Kékkereszt Egyesület munkatársa, fő kutatási területe: sportmetaforák a páli levelekben, Augustinus és kora.

politikai pártok programjában újra és újra felvetődik a visszaállításának kérdése. Bizonyos országokban mai napig alkalmaznak halálbüntetést, s általában újságcikkekben is értesülhetünk az egyes kivégzésekről; sőt még mozifilmekben is találkozhatunk ezzel a témával.² Mindezek közrejátszottak abban, hogy foglalkozni kezdjek ezzel a kérdéskörrel. Munkámban azt mutatom be, hogy az egyháztörténet három nagy alakja – a hippói egyházatya, az ágostonrendi szerzetesből lett reformátor és a reformáció svájci ágának leghíresebb alakja – miképpen érvelt a halálbüntetés szükségszerűsége mellett vagy ellen. A halálbüntetés a felsőbb hatalom eszköze, ezért felvetődik a világi vezetőknek való engedelmesség kérdése is. Mindhárom általam vizsgált személy számára a Szentírás, azon belül főként Pál apostol rómaiakhoz írt levelének 13. fejezete a mérvadó ebben a tekintetben. Ez alapján Istentől elrendeltnek tekintik a világi hatalmat, ezért magától értetődő, hogy – bizonyos megszorításokkal, kivételekkel - megkövetelik a kormányzat iránti lojalitást.³

Kálvin az *Institutio* negyedik könyvének utolsó fejezetét a polgári kormányzatról (*De politica administratione*) írta; míg Luther két tanulmányt is írt ebben a tárgyban „A világi felsőségről” és „Lehet-e üdvösséges a katonák hivatása is?” címmel; Augustinus pedig monumentális⁴ művében, a *De civitate Dei*-ben foglalt állást „politikai” látásmódjáról, valamint több levelében, prédikációjában is említést tesz effajta ügyeiről. Ebből kifolyólag az említett művek jelen tanulmányomnak is egyfajta kiindulási alapként, „fundamentumként” szolgálnak.

2. Augustinus

2.1 „Ne öljük meg az embert...!”

Az Isten városáról⁵ első könyvében, miután a gyilkosságok különböző fajtáiról

-
2. Az egyik legismertebb ilyen jellegű film a „David Gale élete”, az akkor még közkedvelt és legjobb színészek közé sorolt Kevin Spacey és Kate Winslet főszereplésével.
 3. A katonaság, fegyverviselés kérdését szintén azonos textus, a Lk 3,14 alapján fejtik ki mindhárman, mely szerint Jézus azt mondja a katonáknak, hogy elégedjenek meg a zsoldjukkal.
 4. Ő maga „magnum opus et arduum”-ként jellemezte írását.
 5. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy az Isten városáról című monumentális mű célja elsősorban Isten üdvtörténetének bemutatása, éppen ezért az államelméleti témakörök csak közvetett módon ékelődnek be a hatalmas történeti alkotásba. A könyv megírásának másik indítóoka pedig az volt, hogy a püspök egy apológiát írjon a keresztyénség védelmében, mivel 410-ben az Alarich vezette gótok betörték Rómába.

ír, Augustinus egy rövid részt szentel azoknak a kivégzéseknek, melyeket nem mint gyilkosságokat tart számon. „Az isteni végzés néhány kivételt tett az emberölés tilalmával kapcsolatban. Kivételt képeznek azok az esetek, amikor az ölést Isten parancsolta meg, akár rendelt törvénye, akár emberekre ideiglenesen ráruházott parancsolata folytán. Nem gyilkol az, aki a parancsolónak engedelmeskedik, amint a kard is csak eszköz annak kezében, aki használja. Ennélfogva nem vétettek a ‚ne ölj’ törvény ellen semmit azok, akik Isten akaratából háborúskodnak, vagy azok, akik a nyilvános hatalom birtokában Isten törvénye, azaz a legfenségesebb igazság parancsa szerint a bűnösöket halállal büntették.”⁶ Az afrikai püspök Isten törvényét és akaratát tekinti kiindulópontnak ebben a problémában, és ez alapján helyez bizonyos eseteket a VI. parancsolat hatályán kívül.

Macedoniosnak írott levelében – akit szeretett fiaként szólít meg – a pallosjogra és a hóhérok kínzóeszközeire úgy tekint, mint amelyeknek egyrészt fékező szerepük van, másrészt segítenek a biztonságos élet fenntartásában. „És ezért természetesen nem hiába lett elrendelve a király hatalma, a vizsgálóbíró pallosjoga, a hóhér vaskarma, a katona fegyverzete, az uralkodó fegyelmezőeszköze és a jó atya szigorúsága sem. Mindezeknek megvan a saját módja, oka, értelme és hasznossága. Azért, hogy ezek megfélemlítsék és megfékezzék a rosszakat, és a jók nyugodtabban éljenek a rosszak között.”⁷ Fontos azonban szem előtt tartanunk, hogy nem általános érvénnyel, hanem csak bizonyos szélsőséges esetekben tartja szükségesnek Augustinus a fent említett eszközöket. Ha tehetné, óva intett ezek használatától, mivel a keresztyénülözések gyászos jelképét látta bennük.⁸

Máshol a hóhérokról ír elborzadva, miközben rámutat arra is, hogy bármilyen szörnyű foglalkozás is ez, mégis megvan az ő feladatuk is a társadalomban. „Mi iszonyúbb ugyanis a hóhérnál? Mi durvább és irtózatossabb annak lelkénél? De a törvények között nélkülözhetetlen helyet tart fent magának, és egy jól kormányzott város rendjébe beilleszkedik. S bár saját lelkének árt, mások számára az ártók megbüntetését jelenti.”⁹ Érdekességképpen megjegyezhetjük, hogy a hóhér leírására Augustinus a „tortor” helyett a még ijesztőbb „carnifex” szót

6. Isten városáról. I. 21.

7. „Nec ideo sane frustra instituta sunt potestas regis, ius gladii cognitoris, unguiae carnificis, arma militis, disciplina dominantis, severitas etiam boni patris. Habent ista omnia modos suos, causas, rationes, utilitates. Haec cum timentur, et coercentur mali, et quietius inter malos vivunt boni.” Augustini Epistolae 153, 16

8. Lancel 2004, 433. o.

9. Quid enim carnifice tetrius? quid illo animo truculentius atque dirius? At inter ipsas leges locum necessarium tenet et in bene moderatae civitatis ordinem inseritur estque suo animo nocens, ordine autem alieno poena nocentium. De ordine II. 12.)

használja, ezzel is tovább fokozva a rémületet. Talán nem is szükséges egyéb magyarázat a borzalom érzékeltetésére, mint hogy utóbbi kifejezés a „caro” (hús) és a „facio” (csinálni) szavak összetételéből áll. Összevetésképpen az Újszövetségben mindösszesen egy alkalommal jelenik meg a hóhér szó a Mt 18,34-ben, ahol Hieronymus a „tortor” kifejezést használja. Az újfordítású Bibliában ezen kívül még egyszer előfordul ez a kifejezés (Mk 6,27), viszont ebben az esetben sem a görög (σπεκουλάτωρ), sem a latin (speculator) szöveg nem ír hóhérról.

Augustinus összességében elfogadta ugyan, hogy a közösség védelmében végső megoldásként halálbüntetés alkalmazható, de a gyakorlatban irtózott tőle, és nem egyszer előfordult, hogy igyekezett lebeszélni a bírót a halálos ítéletről. Egyfajta kettősség jellemezte a halálbüntetés kérdésköréhez fűződő viszonyát: egyfelől egyetértett magával az elvvel, másfelől, ha lehetett, elkerülte annak alkalmazását.¹⁰ Ez a „dualizmus” kihallatszik az alábbi szentbeszédéből is: „Két külön dolog van: az ember és a bűnös. Az embert Isten készítette, a bűnöst az ember maga. Vesszen el, amit az ember csinált, és szabaduljon fel, amit az Isten. Nem akarom tehát, hogy valakit halálra ítélj, nehogy miközben kivégzed a vétkezőt, elpusztítsd az embert. Nem akarom, hogy valakit halálra ítélj, hogy legyen, aki bűnbánatot gyakorol. Ne öljük meg az embert, hogy legyen, aki bűnbánatot gyakorol; ne öljük meg az embereket, hogy legyen aki jobbá válik.”¹¹ Egyértelműen azt sugallja, hogy nem a bűnöst, hanem a bűnt kell meg-, illetve elítélnünk, hiszen minden ember Isten képmására teremtett.¹² Jól kapcsolódik a fentiekhez a következő idézet is, annál is inkább, mert Kálvin¹³ is hivatkozott rá: „Szükséges, hogy az igazságos és kegyes ember kész legyen türelmesen elviselni azok gonoszságát, akiket igyekszik jókká tenni, hogy inkább a jók számát növelje, és nehogy hasonló gonoszossággal ő maga is a gonoszok számát növelje.”¹⁴

10. Lancel 2004, 434. o.

11. Duo enim nomina sunt, homo et peccator. Hominem Deus fecit, peccatorem se ipse homo fecit. Pereat quod fecit homo, liberetur quod fecit Deus. Noli ergo usque ad mortem, ne cum persequeris peccatum, perdas hominem. Noli usque ad mortem, ut sit quem paeniteat, homo non necetur ut sit quem paeniteat; homo non necetur ut qui emendetur. Augustini Sermones 13, 8.

12. Másrészt reflektál az evangéliumi üzenetre, miszerint csak addig van lehetősége az embernek megtérni, amíg életben van.

13. A keresztyén vallás rendszere. IV. 20. 20.

14. „Paratus itaque debet esse homo iustus et pius, patienter eorum malitiam sustinere, quos fieri bonos quaerit, ut numerus potius crescat bonorum, non ut pari malitia se quoque numero addat malorum.” Augustini Epistolae 138. 2. 12.)

2.2. Sikertelen közbenjárás egy barát életének védelmében

Az előző alfejezetet lezáró mondat Augustinus Marcellinushoz írott egyik leveléből származik. Flavius Marcellinus tribunus és jegyző volt, a karthagói zsinaton kötött barátságot a püspökkel. Ő ösztönözte Augustinust a *De civitate Dei* megírására, látványos, monumentális alkotásra sarkallva őt. Amikor pedig elkészült az első három könyv, Marcellinusnak ajánlotta az egyházatya.¹⁵ A pelagiánusok ellen írt első művét (*De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum*) szintén az államférfi kérdései motiválták.¹⁶ Mindezekből is világosan látszik, hogy a két férfit szoros barátság fűzte össze.

Az V. század első évtizedei meglehetősen zavarosak voltak a birodalom életében, a külső fenyegetettség mellett belső egységről sem beszélhetünk. Honorius császár hatalma instabil volt, és ezt sokan ki akarták használni. Köztük volt Heraclianus, az afrikai hadak főparancsnoka is, aki 413-ban felvonultatta hajóhadát Itália ellen. Kísérlete végül meghiúsult, és vérdíjat tűztek ki a fejére. Nemcsak a főparancsnokot, hanem annak vélt vagy valódi cinkosait is felelősségre vonták. Köztük volt Marcellinus és fivére is.¹⁷

Augustinus mindig lojális volt az aktuális császárhoz, de ellenezte a véres leszámolásokat. Alig két héttel azután, hogy hajtóvadászatot hirdettek Heraclianus és társai ellen, a püspök félreérthetetlenül értekezett a felebaráti szeretetről: „Minden ember felebarátja minden embernek. Kérdezd a természet! Idegen? Ember. Személyes ellenség? Ember. Az állam ellensége? Ember. Barát? Maradjon barát! Ellenség? Váljon baráttá!”¹⁸

Az egyházatya megpróbált volna egyéb módon is tenni az ügy érdekében, de lehetőségei igencsak korlátoltak voltak. A „lázdók” legyőzője, Marinus, látszólag engedte neki, hogy közbenjárjon, de közben elrendelte a kivégzést. Az erőszakot elutasító Augustinusnak most saját barátainak megölését kellett végigkövetnie tehetetlenül. Ez olyannyira megviselte, hogy néhány évre visszavonult a „tudományos” életbe.¹⁹

15. Brown 2003, 355. o.

16. Trapé 2004, 199. o.

17. Lancel 2004, 439-440. o.

18. „Omni homini proximus est omnis homo. Interroga naturam. Ignotus est? homo est. Inimicus est? homo est. Hostis est? homo est. Amicus est? maneat amicus. Inimicus est? fiat amicus.” Augustini Sermones 299/D.

19. Lancel 2004, 440-441. o.

3. Luther: „Jobb, ha egy útonállót életben hagynak, mint ha egy istenfélő embert megölnék”

Mind Augustinus, mind Luther viláértelmezésében megjelenik egyfajta dualizmus, ezt a kettőséget azonban eltérően találják. Míg az egyházatya a földi és az örök világ közti éles különbséget, a „civitas Dei” és a „civitas Diaboli” közötti kibékíthetetlen ellentétet domborítja ki; Luthernél arra kerül a hangsúly, hogy a hívő embernek egyszerre kell a lelki és a világi birodalomban élnie,²⁰ s ennek következtében ennek a két birodalomnak is viszonyulnia kell egymáshoz valamiképpen. Amint Gritsch professzor fogalmaz: „Luther a két város között folyó harc személyi és társadalmi szempontjait hangsúlyozta.”²¹ Így írja le ezt maga Luther a „Lehet-e üdvösséges a katonák hivatása is?” című írásában: „Mert kétféle felsőbbiséget rendelt az Isten az emberek között. Az egyiket lelkinek rendelte igéjével és kard nélkül, hogy ez által az emberek jámborakká és igazakká legyenek, és ezzel az igazsággal elnyerjék az örök életet. Ezt az igazságot az Isten az ő igéjével szolgáltatja, melynek hirdetését a prédikátorokra bízta. A másik felsőbbiség világi, eszköze a kard, hogy azok, akik igéje által nem akarnak jámborakká és igazakká lenni az örök életre, azok ily világi hatalom által kényszerítessenek arra, hogy a világ előtt jámborakká és igazakká legyenek. Ezt az igazságot ő a karddal szolgáltatja.”²² Az utolsó mondatok jelzik, hogy korának megfelelően helyénvalónak tartja a fegyverrel való igazságszolgáltatást, ha azt az arra kijelölt emberek végzik. Az első embergyilkosság történetére hivatkozva vezeti vissza a felsőség ezen jogát egészen a világ kezdetére. Isten ugyanis azért állított különleges tilalmat a testvérgyilkos Káin meggyilkolására, mivel az félt attól, hogy megölik. Ebből pedig arra következtet Luther, hogy Káinban nem lett volna félelem, ha nem hallotta volna korábban Ádámtól, hogy a gyilkosokat halállal büntetik. Majd pedig az 1Móz 9,6²³ alapján kijelenti, hogy a gyilkos méltó a halálra, és jog szerint ki kell őt végezni.²⁴ Máshol még a mózesi törvények alapján halállal nem büntethető vétkek, mint például a lopás esetében is felveti a kivégzés lehetőségét.²⁵

20. Bár szükséges az együttélés, de felhívja a figyelmet annak veszélyeire is: a világi hatalom módjára uralkodó egyháziakra, és az egyházi ügyekbe beleavatkozó világiakra. Birkás 2011, 66. o.

21. Gritsch 2006, 164. o.

22. Luther 1910, 13. o.

23. „Aki ember vérént ontja, annak vérént ember ontja. Mert Isten a maga képmására alkotta az embert.”

24. Luther 1906, 366-367. o.

25. Tóth 2017, 51. o.

Ákárcsak Augustinus, Luther is ír a hóhéri²⁶ „hivatásról”, de az egyházatyától eltérően nem borzadva, hanem különféle szakmákkal egy sorban említve.²⁷ Számára nem a kivégzés elrendelője vagy végrehajtója lényeges, hanem az, hogy mindez a közjó érdekében történjen. Egy szemléletes hasonlattal világít rá erre: amint az orvos egy bizonyos testrész amputálásával megmenthet egy emberi életet, úgy az ölés is - ha a gonoszok és az igazságtalanok büntetésére szolgál – lehet hasznos a társadalom számára, sőt a szeretet művévé válhat.²⁸

Luther a gonosztevők elleni ítéletekben szerény komolyságra és szigorra int. Emellett egyfajta szociális érzékenység is megjelenik a soraiban, amikor felhívja a figyelmet, hogy a kivégzetteknek is vannak hozzátartozói, ezért ha lehetséges kerülni kell az árvák és özvegyek számának szaporítását. Joáb kivégzését hozza fel példaként, amelyet nem Dávid tett meg, hanem későbbre halasztotta, és fiának adta feladatul.²⁹

A középkori kivégzések egy külön kategóriáját a boszorkányok elleni fellépések alkotják, amelyekből Luther sem maradt ki, így e téma kapcsán pár sorban erre is reflektálnék. Peter A. Morton friss tanulmányában elemzi Luther boszorkánysággal, babonasággal kapcsolatos nézeteit. A részletekben ugyan lehettek eltérések, de a boszorkányság fogalmához Luther korában általában a következőket társították: a Sátánnal kötött szövetséget a keresztség elutasításával; szombati összejöveteleket, ahol a keresztyén sákramentumokat kigúnyolták; szexuális kapcsolatot a Sátánnal és démonaival; betegségeket, ill. halált okozó varázslást.³⁰ A boszorkányok és hasonszőrűek nem csak törvényeket, hanem Istent magát sértették meg, ezért az ő bűnük Isten elleni felségsértésnek (*crimen laesae Maiestatis divinae*) számított.³¹ Ilyen kulturális háttér mellett nem meglepő, hogy Luther is ellenségesen viszonyult a boszorkánysághoz, egyszer így fogalmazott: „Az ilyenekkel szemben nincs helye irgalomnak. Én magam égetném meg őket! A törvényben is az olvasható, hogy a papok kezdik a gonosztevők megkövezését.”³²

26. Luther legtöbbször a „Henker”, elvéve a „Scharfrichter” kifejezést használja. Előbbi szó eredetileg a kivégzés módjára („Henken”=akasztás), utóbbi pedig az ítélet végrehajtójára mutat.

27. „Országához nem tartozik, hogy ő házas, varga, szabó, földműves, fejedelem, hóhér, vagy hopmester legyen, sem pedig a hatalom, vagy világi jog, hanem csupán Isten ígéje és lelke, miáltal övéi belsőleg vezetettek.” Luther 1906, 381. o.

28. Luther 1910, 8. o.

29. Luther 1906, 404-405. o.

30. Morton 2021, 8-9. o.

31. Tóth 2017, 52. o.

32. Luther 2014, 475-476. o.

Nem lenne méltányos azonban, ha a Luther álláspontját taglaló részt a boszorkányok büntetésével kapcsolatos véleményével zárnam, ezért álljon itt az alcímben is szereplő idézet, amely mintegy visszhangként idomul a fentebbi fejezetben írt augustinusi gondolatokhoz: „...mindig jobb, ha egy útonállót életben hagynak, mint ha egy istenfélő embert megölnek, mint-hogy a világnak van és lesz útonállója, istenfélő embere pedig kevés van.”³³ Magyarán amellet érvel Luther, hogy inkább kerülje el egy bűnös a bitófát, mintsem valakit ártatlanul végezzenek ki.³⁴ Összezseng ez a meglátás a Máté evangéliumban olvasható „búza és konkoly” példázat „végszavával” is, mikor a gazda így szól: „Hadd nőjön együtt mind a kettő az aratásig, és az aratás idején megmondom az aratóknak: Szedjétek össze először a konkolyt, kössétek kérébe, és égessétek el, a búzát pedig takarítsátok be csűrömbé.”³⁵

4. Kálvin

4.1. „Nem hiába viselik a kardot...”

Kálvin nézőpontját illetően jó kiindulási alapot szolgáltatnak a Szentírás könyveihez írott kommentárjai. Mivel mind az Ószövetség, mind az Újszövetség kiemelten foglalkozik az emberi élet értékével és annak védelmével, így bőven van merítési lehetőségünk. Azonban rendkívül hosszúra nyúlna, ha e téren teljes körű vizsgálatot céloznék meg, ezért csak egy-egy ígehelyet veszek röviden szemügyre mindkét Testamentumból. Elsőnek a már Luthernél is megjelent 1Móz 9,6-t kell megemlítenünk, ahol Isten Noéval kötött szövetségének leírását találhatjuk, melyben szó van a gyilkosok büntetéséről is. Ennek kapcsán a következőket írja Kálvin: „Tehát még ha elnézőek lennének is a hivatalnokok, Isten máshonnan küld hóhérokat, akik a vérszomjas emberekkel szemben kiegyenlítik a számlát. Tehát Isten bosszúval fenyegeti az embergyilkosokat, és elrendeli, hogy a hivatalnokok karddal is felfegyverkezzenek és bosszút álljanak a gyilkosságokért, hogy ne folyjon büntetlenül emberek vére.”³⁶

33. Luther 1906, 386. o.

34. Vö. 11. lábjegyzet!

35. Mt 13,30.

36. Ergo ut conniveant magistratus aliunde immittit Deus carnifices qui sanguinariis hominibus mercedem suam rependant. Sic autem Deus vindictam minatur ac denunciat homicidis, ut armet etiam gladio magistratus ad caedes ulciscendas, ne impune fundatur sanguis hominum. Calvini Commentarius in Genesin IX. 6. CR LI, 146-147.

Ahogy az esetek többségében, úgy itt is az emberölés kapcsán jelenik meg a halálos ítélet. Ezzel szemben a „Monter-féle lista” összesen tizennégy esetet említ meg, melyekben halálos ítélet született Genfben az 1562. esztendőben. Két nőt boszorkányságért, három férfit gyermekek megerőszakolásáért, kettőt szodómiáért, egyet aranyhamisításért, hármat lopásért és szintén hármat emberölésért végeztek ki. Összesen öt ügyben indítottak eljárást gyilkosság vádjával ebben az évben, a maradék kettő ítéletéről nincs feljegyzés.³⁷

Szembetűnő, hogy míg Augustinus érezhetően engedékenyebb és szelídebb, Luthernél pedig megjelenik a potenciális kivégzendő családja iránti aggodás és felelősség, addig Kálvin sokkal inkább az erélyes fellépés híve. Előbbi lentről indít, a bűnös szemszögéből, szem előtt tartva, hogy a megjavulás, megtérés lehetősége mindenki számára adott. Utóbbi az isteni elrendelésre hivatkozik, amelynek az elöljáróknak kötelességük engedelmeskedniük, ha pedig nem így cselekszenek, azzal mulasztást követnek el. „Mert ha Isten a hatóságot felfegyverezve a kard használatát is rábízta (ti. a hatóságra), – az valahányszor halálbüntetéssel bünteti a bűnösöket – az Úr bosszúállásának végrehajtásával megbízatásának engedelmeskedik.”³⁸

Ugyanezen igehely alapján indul el az Institutio számunkra aktuális részében is.³⁹ „Az Úr törvénye tiltja az ölést. De hogy az emberölések büntetlenek ne legyenek, maga a törvényhozó ad kardot szolgálai kezébe, hogy azt minden gyilkossal szemben használatba vegyék.”⁴⁰ Kora társadalmi értékrendje szerint nem keres felmentő körülményeket gyilkossági ügyekben, hanem egyértelműen kijelenti, hogy minden gyilkost halálra kell ítélni.

Kálvin bibliai példákat sorol fel, melyekkel azt bizonyítja, hogy bizonyos esetekben elkerülhetetlen a kard általi igazságszolgáltatás. Mózással nyitja a sort, aki népe nyomorúságos helyzetén megindulva leütött egy egyiptomit, majd Dáviddal folytatja, aki halálos ágyán meghagyta fiának, Salamonnak, hogy ne hagyja békében meghalni Joábot és „Sémeit”.⁴¹ Ezek után pedig Salamon Példabeszédeiből vett mondásokkal támasztja alá álláspontját.⁴²

37. Monter 1992, 273-274. o.

38. Nam si Dominus magistratum armando gladii quoque usum illi mandavit, quoties sotes capitali poena vindicat, exercendo Dei ultionem eius mandatis obsequitur. Calvinus Commentarius in epistulam Pauli ad Romanos XIII. 4. CR 77, 251.

39. „... mert Isten szolgálja az a te javadra. Ha azonban a rosszat teszed, akkor félj, mert nem ok nélkül viseli a kardot, hiszen ő Isten szolgálja, aki az ő haragját hajtja végre azon, aki a rosszat teszi.” (Pál apostol Rómaiakhoz írt levele 4,13)

40. A keresztyén vallás rendszere. IV. 20. 10.

41. Vö. Luther 1906, 404-405.

42. „Ha a király az ítélőszékben ül, tekintete észrevesz minden rosszat.” (Példabeszédek könyve

Fontos azonban azt is látnunk, hogy felhívja a figyelmet a nyers és durva szigor mellőzésére. Mindenekelőtt az egyensúlyra törekszik, egyaránt rosszként tüntetve fel a mértéktelen büntetést és a túlzásba vitt kegyelmességet. Egyfajta „aurea mediocritas”-ra való törekvés figyelhető meg véleményében. „Mindazonáltal a felsőbbségnek mindkettőt szeme előtt kell tartania: egyfelől nehogy túlzott szigorral inkább sebezzen, mintsem gyógyítson, másfelől, hogy kegyelmének balga fitogtatásával a legkegyetlenebb kíméletbe ne essék, ha gyenge és könnyelmű engedetlensége folytán sokaknak kárával semmivé lesz.”⁴³ Meglátásom szerint a végletek elkerülése és az effajta mértékletesség megcélózása a mai társadalom számára is követendő példaként szolgálhat.

4.2. A „casus Servetus”

Ha Kálvinnal és a halálbüntetés témájával foglalkozunk, csaknem elkerülhetetlen, hogy ne tegyünk említést a sokszor emlegetett és számtalan vizsálty szító Kálvin – Szervét ügyről. Nem áll szándékomban pálcát törni Kálvin János felett, de felmenteni se szeretném. Céloom, hogy a korabeli körülmények és viszonyok aspektusából világítsam meg a történeteket, valamint, hogy a vizsgált személy halálbüntetéséről vallott nézeteit valamiképpen kiemeljem az elméletek világából, és bemutassam „éles” helyzetben is.

Már az is ellentmondásos, hogy mikor került kapcsolatba először a reformátor és antitrinitárius elveket valló ellenfele. Egyesek megemlítenek egy korai, Kálvin által felajánlott párizsi találkozót, melyre végül nem került sor;⁴⁴ mások szerint 1546 előtt nem léphettek kapcsolatba egymással.⁴⁵ Mindenesetre tény, hogy 1546 februárjában így ír Kálvin a „problémáról” Farelnek: „Szervét nemrégén írt nekem, és leveléhez csatolta félrebeszéléseinek hosszú kötetét fellengzős kérdéssel, hogy elámítson és idáig hallatlan dolgokat lássak. Ha nekem tetszene, még abba is beleegyezne, hogy eljöjjön. De nem akarom szavam adni neki, mivel, ha jön – és ér valamit a tekintélyem – nem hagyom, hogy élve távozzon.”⁴⁶

20,8); „A bölcs király leteríti a bűnösöket, és kocsival hajt rájuk.” (Példabeszédek könyve 20,26); etc.

43. A keresztyén vallás rendszere. IV. 20. 10.

44. McGrath 1996, 88. o. Erről az elmaradt találkozóról Kálvin már Szervét halála után tesz említést a spanyol orvos tanításai ellen írott könyvében.

45. Balázs 2009, 21. o.

46. Servetus nuper ad me scripsit ac literis adiunxit longum volumen suorum, deliriorum cum thrasonica iactantia, me stupenda et hac tenus inaudita visurum. Si mihi placeat, huc se venturum recipit. Sed nolo fidem meam inter ponere. Nam si venerit, modo valeat mea autoritas, vivum exire nunquam patiar. Calvinii Epistolae 767. CR XL, 283. o.

Szervét és Kálvin váltott ugyan néhány levelet egymással, de gyakorlatilag „elbeszéltek” egymás mellett. A spanyol orvos elküldte még ki nem adott művének kéziratát, mire a genfi reformátor válaszlevele mellé az Institutio egyik példányát csatolta. Szervét a kissé provokatív Christianismi Restitutio címet adta munkájának, így már a névválasztásból egyértelmű, hogy szembeállította írását riválisa főművével.

A sok vitát kavart kivégzés előtt két hónappal Kálvin ugyancsak Farelnek írta meg véleményét: „Remélem, hogy halálos ítélet lesz, de szeretném, ha a büntetés kegyetlenségét⁴⁷ csökkentenék.”⁴⁸

A tisztánlátás érdekében nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy a középkorban az „eretnekséget” a nagyon súlyos vétkek közé sorolták, és ennek köszönhetően Szervét tulajdonképpen körözött bűnözőnek számított. Bécsben a katolikus egyházzal is meggyűlt a baja, de akkor még sikerült megszöknie. A spanyol tudós Olaszországba akart menekülni, de Genfben felismerték és elfogták, amiben már kétségtelenül Kálvin is közrejátszott.⁴⁹

Árnyalja a képet, ha arra tekintünk, hogy Kálvin csak 1559-ben vált genfi polgárrá. Ez azt jelentette, hogy a polgári és büntetőjogi igazságszolgáltatásban semmiképpen sem vehetett részt. Tehát, bár egyértelműen egyetértett a kivégzéssel, annak végrehajtásában nem túl sok szerepe volt. Mind az ítélet meghozatala, mind annak végrehajtása a városi tanács feladata volt, mely intézmény köztudottan szemben állt Kálvinnal ebben az időszakban. A Kálvin által presbiterekből létrehozott konzisztóriumot szintén kihagyták a kérdés megtárgyalásából; őt magát vádszakértőként, később pedig tanúként vonták bele mégis az ügybe.

Továbbá az sem elhanyagolható tényező, hogy a XVI. századi Genfben nem volt hosszabb idejű börtönbüntetés letöltésére alkalmas intézmény. Ezáltal a súlyos bűnök – az eretnekség egyértelműen ide tartozott – megtorlására két lehetőség adódott: száműzetés vagy halálbüntetés.⁵⁰

Végül 1553. október 26-án máglyahalálra ítélték Szervét Mihályt, másnap pedig végrehajtották az ítéletet. Kálvin, bár a per előkészületeiben részt vállalt, a megégetésnél könnyörületesebb halálnemet akart.⁵¹ Ez volt az egyetlen alkalom

47. Itt arra utal, hogy a tűzben való megégetés helyett kevésbé drasztikus kivégzési módot választana.

48. „Spero capitale saltern fore iudicium: poenae vero atrocitatem remitti cupio. Calvin Epistolae 1772. CR XLII, 590.

49. Colijn 2001, 164. o.

50. McGrath 1996, 128-129. o.

51. Chadwick 1998, 84. o.

Kálvin ideje alatt Genfben, hogy valakit vallásos meggyőződése miatt halálra ítélték.⁵² Ez az egy eset is elegendő volt ahhoz, hogy már életében rengeteg támadás érje miatta, az azt követő több évszázados vitáról nem is beszélve.

Úgy gondolom, hogy amint az előzőekben, itt is el kell kerülnünk a túlzásokat, amikor véleményt alkotunk. Nem tartom reálisnak, hogy némelyek fél évezred távlatából ítélkeznek Kálvin felett, és egy hibás lépése miatt sokan az egész tanítását megkérdőjelezzik. A másik oldal szintén elveti a sulykot, amikor hibátlan szentként tekint a hitújítóra, és nem tudja elfogadni, hogy ő is hozhatott rossz döntéseket. Másfelől a mi számunkra is elgondolkoztató lehet, hogy a hit embereinek milyen mértékben szabad elmerülnie a nagypolitikában a szükségességen túl.

Némelyekben talán felvetődik az elgondolkoztató kérdés: Augustinus ellenfelei miért nem jutottak Szervéthez hasonló sorsra? Ugyan elvétve az ógyházban is előfordult, hogy valakit tévtanításért halálra ítélték, de ez viszonylag ritkán fordult elő. Elég, ha csak a hippói püspök legnevesebb ellenfelére, Pelagiusra gondolunk, aki tudomásunk szerint természetes halállal zárta földi pályafutását. Meglátásom szerint ebben az esetben is elsősorban a korabeli társadalmi viszonyok és normák mögött rejtőzik a megoldás kulcsa. Igaz, már száz év is eltelt Constantinus császár türelmi rendelete óta, és az egyház politikai értelemben is egyre erősödött, az üldöztetések véres szelleme még mindig kísértett.⁵³ Ezzel szemben a középkorban szinte „divattá” vált, hogy a másképp gondolkodókat eretnekké nyilvánították, és egymás után születtek a halálos ítéletek. Míg például Pelagius ügyénél hosszú tárgyalások sorát láthattuk mind egyházi, mind világi ítélőszékek előtt, és egymást váltották az elmarasztaló és felmentő döntések, addig a reformáció korára felgyorsultak az események. Az egyház már nem a saját feladatával törődött, átvette a világi hatalom szerepét, és ezek a szerepcserék, valamint az isteni rend felbomlása szükségszerűen vezettek a tárgyalt történésekhez. Habár Kálvin az egyház megreformálására törekedett, korának szellemisége az ő gondolkodásmódján is látható nyomokat hagyott.

5. Befejezés

A reformáció két legismertebb alakja sokszor támaszkodott, hivatkozott Augustinusra; ezért úgy gondoltam, érdekes és elgondolkoztató lehet, ha

52. McGrath 1996, 129. o.

53. Ld. 7. lábjegyzet!

párhuzamosan vázolom fel hármójuk látásmódját a halálbüntetés kérdése tekintetében. Mindhárman sűrűn fordultak az Újszövetséghez, azon belül is Pál leveleihez, ha különböző társadalmi problémákra keresték a megoldást. Bár Kálvint és Luthert több mint 1000 év választotta el Augustinustól, és azóta a mi korunkig további fél évezred telt el, mégis szembetűnő a látásmódjuk közötti hasonlóság, ami annak köszönhető, hogy mindegyikük a Bibliát tartotta zsinórmértéknek. Természetesen az eltérő korabeli szokások és korszellem következtében különbözőségek is felfedezhetők abban, hogy miképpen közelítettek az adott problémához, ill. miképpen adtak választ rá; azonban lényeges, hogy ezek a különbözőségek háttérbe szorulnak az azonos alap árnyékában. A mai modern világ felé is iránymutató lehet, hogy még a legkényesebb kérdésekre is kereshető útmutatás a Szentírásban. S ezzel párhuzamosan a 21. században élő keresztyének számára is követendőnek tartom, hogy ne különböző politikai, ill. ideológiai irányvonalak alapján alkossanak véleményt akár a halálbüntetés kérdésében is, hanem elsősorban a Biblia szavát szem előtt tartva, mint tette azt Augustinus, Luther és Kálvin is. Úgy vélem, hogy ha a három ismertetett személyiség érvelését, meglátásait mintegy szintézisbe hozzuk, akkor leginkább két szempont emelhető ki: egyfelől fontos a bűnnel, ill. annak elkövetőjével szemben szigorúan, határozottan fellépni, eljárni; másfelől pedig mindig szem előtt kell tartani az emberi élet védelmét. Megfordítva: bízzuk Istenre a bosszúállást (Róma 12:19), ugyanakkor a keresztyén szeretetre hivatkozva ne hunyjunk szemet a bűn felett!

Irodalomjegyzék

- Augustinus (2005-2009): *Isten városáról I-IV*. Ford.: Dér, T., Heidl Gy., Földváry A., Kairosz, Budapest.
- Balázs, M. (2009): *Kálvin és Szervét*. História, XXXI. évf. 9-10 szám. 21-25.
- Birkás, A. (2011): *Reformáció, államhatalom, politika - Luther és Kálvin jogfilozófiai és politikai filozófiai nézetei*. Luther Kiadó, Budapest.
- Brown, P. (2003): *Szent Ágoston élete*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Chadwick, O. (1998): *A reformáció*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Colijn, J. (2001): *Egyetemes egyháztörténet*. Iránytű Kiadó Alapítvány, Budapest.
- Gritsch, E. W. (2006): *Isten udvari bolondja. Luther Márton korunk perspektívájából*. Luther Kiadó, Budapest.
- Kálvin, J. (2015): *Institutio. A keresztyén vallás rendszere*. Református egyházi könyvtár. Kálvin Kiadó, Budapest.
- Lancel, S. (2004): *Szent Ágoston*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Luther, M. (1906): A világi felsőségről, hogy meddig tartozik neki az ember engedelmességgel. In: Masznyik, E. (szerk.): *D. Luther Márton egyházreformáló iratai*. II. kötet. Wigand F.

A halálbüntetésről keresztyén szemmel

K. Kiadó, Pozsony.

- Luther, M. (1910): Lehet-e üdvösséges a katonák hivatása is? In: Masznyik, E. (szerk.): *D. Luther Márton egyházszervező iratai*. V. kötet. Wigand F. K. Kiadó, Pozsony.
- McGrath, A. E. (1996): *Kálvin. A nyugati kultúra formálódása*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Monter, E. W. (1992): Crime and Punishment in Calvin's Geneva, 1562. In: Gamble, R. C. (ed.): *Articles on Calvin and Calvinism*. Volume 3. Calvin's Work in Geneva. Garland Publishing, Inc., New York.
- Morton, P. A. (2021): *Martin Luther's Views on Superstition, Witchcraft, and Faith between 1518 and 1529*. Archiv für Reformationsgeschichte - Archive for Reformation History, 112 (1), 7-34.
- Trapé, A. (2004): *Szent Ágoston*. Szent István Társulat, Budapest.
- Tóth, J. Z. (2017): *A halálbüntetés kérdése a reformáció teológiai büntetőfilozófiájában - eszmetörténeti kontextusban*. Jogtörténeti Szemle. 2017/4, 49-55.

Eredeti nyelven

Ágoston eredeti nyelven írott műveit a következő oldalról értem el: <http://www.augustinus.it/>

Felhasznált művek:

Augustini epistolae 138 (Marcellino)

153 (Macedonio)

Augustini sermones 13 (De psalmo ubi dicitur: Erudimini omnes qui iudicatis terram)

299/D (In natale sanctorum martyrum Scilitanorum)

De ordine libri duo

Kálvin eredeti nyelven írott műveit a Calvini opera quae supersunt omnia (Corpus Reformatorum 29-88) alapján használtam: <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:650>

Felhasznált művek:

Calvini Commentarii in Genesin

epistolam Pauli ad Romanos

Calvini epistulae 767 (Farello)

1772 (Farello)

A bibliai idézeteknél az 1990-es újfordítású Biblia szövegét vettem alapul.